

УКРАЇНСЬКЕ ПРИЧОРНОМОР'Я XVIII – ПОЧАТКУ XIX ст. У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ

*Рецензія на книгу: Серета О. Сілістрінсько-Очаківський еялет у XVIII – на початку XIX ст.: Адміністративно-територіальний устрій, поселення та населення в Північно-Західному Причорномор'ї (Софія, 2009)**

Монографія Олександра Серета є підсумком значної та багаторічної наукової роботи з актуальної історичної проблеми. Це ми бачимо за виваженою структурою книги, рівнем осмислення теми, узагальненнями.

Монографія безумовно на часі, передусім це обумовлено тим, що з історією заселення Північного Причорномор'я у XVIII – початку XIX ст. пов'язані проблеми формування своєрідних традицій і соціокультурного середовища регіону. Внаслідок специфічних історичних і географічних умов (на останні наголошує й автор) ця територія входила у сферу інтересів різних держав, з одного боку; різних етнічних груп – болгар, українців, росіян, молдован, татар, ногайців тощо – з іншого. Усі вони брали активну участь у процесі освоєння даного регіону. Отже, ця територія стала контактною зоною між різними народами, тому науковий інтерес має бути спрямований на вивчення історії формування різних етнічних груп, які брали участь в цьому процесі, заснування населених пунктів та складання історико-географічних областей.

За останні роки дослідниками опублікована вже низка робіт, присвячених поглибленому вивченню окремих етнічних груп Північного Причорномор'я – ногайців, українців, молдован, болгар, росіян-старообрядців та ін., піднімається питання методики датування населених пунктів цього регіону (що продемонстровано автором у розгляді історіографії проблеми). Проведені Міжнародні конференції з історії Причорноморського регіону в Одесі (2006-2008 рр.), Софії (2008 р.), Москві (2007-2008 рр.), Варшаві (2006 р.). Це не зменшило дискусійних питань, а підняло їх до нового якісно більш високого рівня. Зауважимо також, що до сьогодні у вивченні адміністра-

тивного устрою та управління, історії формування населення українського Причорномор'я XVIII ст. залишається чимало різного роду прогалин. У цьому контексті актуальність роботи О. Серета очевидна.

Немає необхідності зупинятися на усіх досягненнях монографічної роботи О. Серета, що являє собою значний внесок у дослідження української, болгарської і, безперечно, європейської історії. Підкреслимо лише саме головне.

Питання адміністративно-територіального устрою і населення Очаківської землі та Буджака з другої половини XVII ст. ставали предметом досліджень та дискусій неодноразово, але переведення їх з контексту суто української регіональної історії на європейську відбувається достатньо не часто, про що вже свідчить термін Сілістрінсько-Очаківський еялет, обґрунтований та влучно введений у науковий обіг Олександром Серетом.

Крім цього, відзначимо, що автору вдалося з'ясувати та обґрунтувати значення такого дискусійного терміна в українській історіографії, як «Ханська Україна», роль даної території в управлінні Османських і Кримських територій, визначити її керівників та населення регіону. Зокрема, автор зазначає, що на території Сілістрінсько-Очаківського еялету «відособлюються декілька фіскально-адміністративних округів (войводалик чи мукатаа) під юрисдикцією Кримського ханства. Однією з таких територій є Ханська Україна, створена на етнічно-релігійній основі з ядро виразною християнською домінантою», і далі «Досить цікавим прикладом поєднання татарської і української домінанти в управлінні регіоном стало призначення в Ханську Україну татарина Якуб-ага, за яким збережена назва посади – «гетьман Дубоссарський». Треба зазначити, що вживання термінології на кшталт «Ханська Україна», «гетьман» тощо, використовувалося лише у слов'янських і молдавсько-волооських джерелах. У свою чергу, офіційна документація османсько-турецькою мовою не мала жодного випадку використання зазначеної термінології щодо цього регіону», а для означення посади керівника території вживалась, наприклад, назва «воєвода мукатаа Томбасар» (Дубоссар) (с. 88-94, 103-112).

* Серета А. Силистренско-Очаковскія еялет през XVIII – нач. на XIX в.: Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие. – София: Дио Мира, 2009. – 262 с.

Одночасно О. Середі вдалося показати боротьбу між Османською та Російською імперіями за території межиріччя Дніпра та Південного Бугу, Південного Бугу та Дунаю і зміни в управлінні у зв'язку з цим протистоянням.

Виконана на високому методологічному рівні, монографія значно збагатила джерельну базу з даної проблематики. Виділені напрями дослідженої проблематики, що дозволили встановити ступінь наукової розробки проблеми, провести типологізацію джерел, окреслити їх види, інформативність і визначити нові, уведені О. Середою до наукового обігу, зокрема османо-турецькі матеріали з архівосховищ Стамбула, Анкари (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Ankara Kadastro, Kuyud-ı Kadime Arşivi) та Софії (Орієнтальський відділ НБ «Св.Св.Кирил і Методий»). По-новому автор проаналізував та інтерпретував опубліковані джерела, які до сьогодні використовувались без українського або болгарського контексту, хоча вони, як доведено, були одними з ключових.

Основою наукового пошуку Олександра Середи стало не лише з'ясування усіх тонкощів управління Сілістринсько-Очаківського еялету. Особливу увагу автор звертає на історичну географію регіону та склад населення, а отже на тих, хто безпосередньо переживав усі перипетії «великої політики» двох імперій – Османської та Російської. Виявлено специфічні риси в управлінні українського козацтва та російських старообрядців. Вперше визначена більшість назв населених пунктів та їхню кількість (с. 113-139), їхня податкова система. Все це дозволило узагальнити картину розселення населення на даній території, його етнічний склад, виявити найбільш заселені анклавви, тенденції у взаєминах різних етнічних груп під час їхнього сумісного проживання (с. 140-144).

Значно доповнюють текст монографії, сприяють його наочності карти, складені особисто автором, і переклади османо-турецьких та інших документів.

У той самий час у монографії можна відзначити й низку аспектів, які викликають певні запитання та побажання. Так, виходячи з тексту дослідження, автором було прослідковано зміну поглядів Османської імперії під час боротьби з країнами Центрально-Східної, Східної та Південно-Східної Європи на особливості управління Сілістринсько-Очаківським еялетом або його складових, а також варіативну політику місцевих феодалів та чиновників. Автор акцентує увагу на ключових подіях (договорах, битвах, фірманах, реформах), які можна розглядати як авторську концепцію щодо етапів у зміні політики Порти з управління та становища місцевого населення. Водночас, у висновках чітко не визначено жодного з можливих подібних етапів.

Викликає також запитання про роль і значення Запорозької Січі на фоні досліджуваної проблематики, зокрема у заселенні та освоєнні регіону, і ставлення Османської імперії та Кримського ханства до цього процесу, а саме його стимулювання чи гальмування?

Наприкінці хотілось би привітати і подякувати Олександра Середу за чудове дослідження, що розширює наші уявлення про важливі моменти спільної української, болгарської, турецької та татарської історії, спростовує історіографічні помилки, що є цінним не лише для науковців, але й для навчального процесу у вузах і краєзнавстві. Побажано досліднику натхнення у своїх подальших дослідженнях і чекаємо видання монографії українською мовою, що значно розширило б коло її читачів в Україні.